

IRÁNYTÚVEL

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Weöres Sándor és Jékely Zoltán alakja Kányádi Sándor költészetében

Kányádi Sándor tágas horizontú, dialogikus természetű költészetén belül számszerűsége és minősége miatt is megkülönböztetett figyelmet érdemel a portré- és utalásos versek, illetve a lírai nekrológok csoportja. A magyar irodalmi hagyományban is számos antológiára való portré- és utalásos verset találunk. Ezek közül csak néhány kanonizált darabot említek legkiválóbb költőinktől: Ady Endre: *Vitéz Mihály ébresztése, Találkozás Gina költőjével*, Illyés Gyula: *Bartók, Zrínyi a költő*, Babits Mihály: *Petőfi koszorúi*, Weöres Sándor: *Homálynoky Szaniszlóhoz, Szergej Jeszenyin emlékére*, Nagy László: *Balassi Bálint lázbeszéde, József Attila!*, Juhász Ferenc: *Illyés Gyula képes-könyve*, Szilágyi Domokos: *Bartók Amerikában, Mozart*, Farkas Árpád: *Dózsa-arc, Kőrösi Csoma Sándor*, Markó Béla: *Költők koszorúja*.

A felsorolt versek kivétel nélkül a ráhangolódás és behelyezkedés konceptuális állapotában íródtak. Alapmotíváltságukban is megegyeznek, hiszen a megszólítottal vagy megidézettel fölismert sorspárhuzam és sorsközösség jelenik meg bennük, méghozzá egy pontosan körvonalazható minőség- és embereszmény jegyében. Ennek poétikai reprezentációjaként a kiküzdött létbeli pozíció önerősítő, öntanúsító megvallása, a legerősebb vonzások nyomán kikristályosodott morális-szellemi attitűd emblematikus felmutatása történik. A választás és vállalás szükségképpen önmeghatározás is egyúttal, amiben a lírai személyiség legteljesebb érintettsége és érdekelttsége ismerhető föl.

Kányádi úgy avat vershőssé egy-egy személyiséget (*Illyés Gyula, Apáczai, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor, Páskándi Géza, Arghezi, Elmaradt találkozás Pilinszky Jánossal, In memoriam Szilágyi Domokos, Arany Jánosra gondolván*), hogy a kanonizált értékek kiemelése, a szellemi szövetség és lelki rokonság érzékeltetése révén a 'vox humana', illetve az integer személyiség pozícióit erősíti. A költőelődökhöz és/vagy pályatársakhoz írott portrékban, illetve a peregrinus ősokeket megidéző példázatokban a tradíció(k)hoz való kötődés sohasem általánosságban, hanem egy bizonyos értékrendhez s követendő magatartáshoz való programszerű kapcsolódásként jelenik meg. Az identitásképzés, az önépítés szempontjából is lényeges, hogy a példa rendre példázattá, a portré pedig önportrévá válik.

Ebben az értelemben a portréversek művészetfilozófiai érvényű ars poetikák, illetve konfeszionális jellegű monológok, hiszen bennük a lírai alany önnön transzcendenciáját, legeszményibb vágy- és célképzeteit mutatja föl. A nagy előddel, választott példaképpel vagy pályatárssal való dialogikus kapcsolat a nyelvi tradíció, a poétikai paradigma és a kulturális emlékezet ébrentartásán

túl az irodalmi, sőt a legtágabban vett kultúrantropológiai hagyomány átörökítését, végső soron pedig a saját költői világkép erősítését, gazdagítását szolgálja.

Kányádi Sándor művészportréiban nyilvánvalóan jelen van az eszményítő, mitizáló törekvés. Ezt az eljárást követi egymást erősítő és feltételező prózaverseiben, így a Weöres Sándort megörökítő személyes hangvételű, hommage-szerű darabjában is (*Weöres Sándor*).

Amikor Kányádi a magyar Orpheusként emlegetett *Weöres Sándorra* összpontosítja figyelmet, akkor egy olyan par excellence lírikust emel a szemlélet középpontjába, aki kivételes éberségével, apollói derűjével, nyelvi leleményével és ontológiai érvényű költői igazságával segíti olvasóit a léttelenség felé. Kányádi választása sokfelől motivált, hiszen a szimfóniaszerűen összetett, kivételes formakultúrájú Weöres-életmű faggatása közben időben és térben hatalmas távlatokat átfogva lehetünk részesei annak a misztériumnak, amely a tiszta fényű ősi lét romlatlan idilljétől a 20. századi világlátás rettenetéig vezet bennünket.

A misztérium jobb megértését (is) célozhatja Kányádi sajátos optikájú portréja, amely a Weöres-jelenség lényegét működése közben ragadja meg. Még hozzá élményélességgel, szeretetteljes empátiával és példászerű alázattal. A csöngői mesterről alkotott kép összetettsége költészetének alaki-formai változatosságával, verseinek műfaji-hangnembeli sokszínűségével mutat megfelelést. A kreatív játékoságból, újszerű ötletekből, nyelvi leleményekből soha ki nem fogyó Weöres a szüntelenül szerepjátszó, alakváltoztató, maszkok mögött rejtőzködő, áttűnésekben tündérkedő, állandó tűnékenységben és rebbenékenységben leledző, talányos, titokzatos költőként él a tudatunkban. Kányádi prózaverse ezt a sokfelől táplálkozó szintetikus gazdagságot, világnyinak tetsző végtelenséget a színeképelemzés technikájával igyekszik megragadni.

A lírai alany meglepő metamorfózisai („tékozló római polgár, keleti kényúr, fölényes arisztokrata, pap és bohóc egyszemélyben”), a mágikus-liturgikus érzékenységformák megnyilvánulásai („orvosnak–sámán, bírónak–kádi”), a homo ludens bohókás tréfálkozásai és mosolyt fakasztó csínytevésai („állandóan függét mutat az olvasónak”, „bukfencet vet, madárrá változik”), az orfikus költői karakter jellegzetes gesztusai („gyermekkorod egy-egy rég kihunytt emlékét villantja eléd, az anyaméh-sötét ősködre, az emberiség embriókorára emlékező tekerceidet játssza le ördögös magnóján”) mind-mind reális alapját képezhetik a weöresi alkotó- és alakítóerőről szóló legendáknak, mítoszoknak.

Ezeket a legendásító törekvéseket persze a szerző részéről az a kozmikus bukolikának nevezett sajátos alkotómódszer is ösztönözhetette, amely a mikro- és makrovilág egymás felé áhítózo elemeinek újbóli egyesítésére törekszik a költői szemlélet által.

A növényi, állati és emberi lét rekvizitumaiból egybeszőtt, gazdag ornamentikájú képvilág (füge, macska, egér farkincája, cserép, hieroglifek, kéreg, levél, madár(toll), anyaméh, ősköd, embriókor, magnó, teve vagy öszvér farkabojtja, csillag, kalap) Kányádi művében egyértelműen Weöresre vall. Még akkor is, ha

e futó leltár némely eleme (madár, anyaméh, ösköd, magnó, teve, csillag, kalap) a kolozsvári költő magánmitológiájának is része. A létezés panteisztikus módon felfogott rendjében életértékekre (életszentségekre) figyelmező filozófia („nincsenek haszontalan dolgok”) ugyancsak mindkettőjük sajátja.

A csillagon ülő, ősi dalokat dúdolgató költőfenomén mintha csak létünk csonkaságaira, súlyos hiányosságaira mutatna rá az archaikus kultúra mágikus és mitikus érzékenység-formákra nyíló közegében. Ilyen aspektusból közelítve jelenlét- és emlékezetvesztésben szenvedő, látszatokban és pótcselekvésekben vergődő életünk kritikája, összes kisszerűségünk, fantáziátlan földhözragadt-ságunk és intellektuális alkalmatlanságunk döbbenetes látletele is ez a mű („s nem érted, miért, nagyon szomorúnak látszik”).

Jóllehet a szöveg partitúrája a csillámló játékosság, a lebírhatatlan mágia és a tiszta derű felé látszik elmozdulni, önfeledt és felszabadult játékosságról nemigen beszélhetünk. Könnyedség és küzdelem, apollói elegancia és izzadságszagú erőfeszítés, éteri szárnyalás és földhözragadt nehézkesség bináris oppozíciója vonul végig a szövegen, ami a költői létforma és a prózai valóság, szellemvilág és nyárspolgári morál szakadéknyi távolságát fejezi ki. És enigmatikus módon talán azt a weöresi tanítást is, ami mégiscsak némi 'halovány-fakó' reménnyel töltheti el az opus szerzőjét és olvasóját egyaránt: „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”.

A *Sörény és koponya* című kötet utolsó ciklusa (*Históriás énekek odaátra*) a 16-17. századi irodalmi hagyomány énekszerzőihez kapcsolódva újítja meg és avatja mai érdekűvé az archaikus műfajt. Kányádi krónikás énekeinek már a dedikációja (Illyés Gyulának, illetve Jékely Zoltánnak – odaátra) is jelzi a hajdani és mai énekszerzők helyzetének és törekvésének lényegi különbségét.

A Nyugat harmadik nemzedékének nagy formakultúrájú, elégikus hangvételű költője, a műfordítóként is kiváló *Jékely Zoltán* 1982-ben halt meg. Kányádi egy évvel később született rendhagyó krónikás éneke emlékidézés, illetve tisztelgés a halkszavú költő művészi-emberi nagysága előtt. Az alcímbe szereplő 'odaátra' mintegy a vékonyka földi jelenlétre figyelmező mementóként tudatosítja a vendéglét transzcendencia általi meghatározottságát, valamint az evilági történések metafizikai távlatból fölsejlő mélyebb és pontosabb értelmét.

A *Krónikás ének Jékely Zoltánnak – odaátra* című vers formarendjében (a saját szöveg három részre való tagolása) és szemantikai hálózatában is kitüntetett szerepet játszik a hármas szám. Az örök minőségeket és ideákat tükröző számok között is különösen szakrális a hármas szám, amely „azt szimbolizálja, hogy az ég és föld egyesülése létrehozta az embert, s ezzel teljessé lett az isteni megnyilvánulás. Így lehet a három a totalitás, az isteni rend és tökéletesség szimbóluma.”

Talán ezzel is összefügghet, hogy Kányádi művében a 'hármásban' öt alkalommal fordul elő; ebből négyszer múlt idejű igealakokkal ('lépdeltünk', 'maradtunk', 'voltunk', 'átkocogtuk'), egyszer pedig a 'mindig hármásban' szintagmában. A hármas szám a következő esetekben jelzi a számszerű előfordulást: 'házsongárd', 'keres(te)lek', szép, duna, hiába, sír (önállóan és szóösszetétel előtagjaként), szó(la).

A háromszorosan szent hármás, az angyali karok és a múzsák számával megegyező kilenc is figyelemre méltó szerepet tölt be a műben. Ennyiszor fordul elő a 'vers', a néven nevezett költők (írók) is kilencen vannak, mint ahogy a Rilke versfordítás is kilenc sorból áll. A kozmikus egyensúly száma, a világmindenség rendjét szimbolizáló nyolcas azért érdekes, mert ennyiszor történik utalás Don Quijote 'rozoga' lovára, továbbá a Rilke-vers Kányáditól való fordításában a 'hull' alakváltoztatival együtt szintén nyolcszor fordul elő.

A Kányádi-lírában relatíve hosszúnak számító kompozíció szintagmatikus és paradigmikus tengelyében az elmúlásképzetek (házsongárdi temető, ősz, lehullás) és a keresés-motívum dominanciája figyelhető meg. Utóbbi nem-egyszer a hiábavalóság árnyékába vonva: „már apád sem találta”, „sírod a házsongárdban nem lelem”.

Az életmű más darabjaiban is hangsúlyos házsongárd-motívum (*Egy csokor orgona mellé, Visszafojtott szavak a Házsongárdban*) érzelmi, hangulati és gondolati szempontból rendkívül komplex tartalmakat sűrít magába. Lászlóffy Aladár *Házsongárd* című könyve is azt példázza, hogy Kolozsvár nevezetessége a szent helyek között is talán a legelső. Házsongárd tehát nem csak temető, nem egyszerűen sírkert, sokkal inkább kultúrhistoriai jelentőségű különleges zarándokhely és nemzeti panteon, amely méltán lehet múltunk, jelenünk és jövőnk egyik szakrális szimbóluma.

A versben utalásszerűen és egy sornyi vendégszöveggel („itt ringatja rég az álom”) jelenlévő Áprily-mű (*Tavasza a házsongárdi temetőben*) is ezt támasztja alá. A lírai személyiség persze Jékely Zoltán elbeszéléskötetéből (*A házsongárdi föld*) is kaphatott inspirációkat.

A másik fontos elem, a keresés mozzanata nemcsak a múltbeli emlékek fölidézését („legelőször a házsongárdi kaptatón / voltál szívélyes kalauzolóm”, „évek múltán a bérházrengeteg / útvesztőiben kerestelek”, „ballagdáltunk a margit-hídon át”, „átkocogtuk hármásban a dunát”), hanem a régi és újabb sírok kutatását is jelenti („ó a házsongárdban hányszor kerestelek / mint a kintartó s konok turista sereg / keresséél sírhantról sírhalomra”).

A jeltelen sírhantok s elkorhadó síremlékek látványa, a keresés hiábavalósága és a tisztességtevő emlékezés realizálhatatlansága a versbeli rezignált szomorúság és elégius lemondás egyik legfontosabb tényezője. A másik pedig a pusztulás Rilke-versben megszólaló egyetemlegességének tudata: „Mi mind lehullunk. (...) hullva hull le minden.”

Az elmúlástudat szorongató élményét ellensúlyozza a derűsebb, játékosabb szövegrészek humorral vegyített oldottsága, idillel érintkező emberi melege („dicsérted ügyességemet / szinte kár értem / hogy időm versekre fecsérlem / életlen fejszéddel is mily kiváló / tehetség vagyok mint favágó (...) kiskocsmák fény presszó s mert áron odajár / végül a kis royal / és mindig hármásban vagy még többedmagunk / margitka szomorú áhított angyalunk (...) serlegből itunk a brassói ötvös ősz / munkája volt-e mint egy édes ősz / megvillant benne a bor tüze / hármásban voltunk akkor is emlékszel-e”).

A baráti társaság, a jóízű poharazgatások, a 'titkokat rebbenő tünde nők', a pompás serleg és a 'bor tüze' az életértékek, életszépességek és életörömök iránti

nyitottságot jelezve implicit módon mintha egy végleg letűnt életforma 'a la recherche'-szerű radnóti szomorúságát is kifejezné.

Az egykori költő-baráthoz szóló verset a szerzőkre, művekre, szereplőkre, műfordításokra és műhelyproblémákra való sok utalás teszi hangsúlyozottan irodalmiassá (szász imre, agrhezi-vers, jambus, spondeus, áron [Tamási], lator, grandpierre, rosinante, donkihót lova, apád [Áprily], apácza, aletta, petőfi-vers, rilke: ősz). A felsoroltak szerepeltetése jórészt szerzői hitvallásként, a szellemi rokonkereső attitűd megnyilvánulásaként is fölfogható, hiszen Petőfi, Apáczai, Áprily, Tamási és Arghezi alakja (munkássága) Kányádi költészetéről szólva szinte megkerülhetetlen.

Ugyanez vonatkozik Rilkére is, akinek a verse (Ősz) az odaáról (Jékelytől) jövő éteri sugallat hatására („fordítsd le ezt a kedvemért te sándor”) kerül a krónikás ének mesterien előkészített, liturgikusan hangszerelt és poetikusan megemelt zárlatába. A Rilke-vers címe és atmoszférája különben Jékely Zoltán egyik verskötetét (Őrjöngő ősz) is eszünkbe idézi.

Maga Kányádi pedig a transzcendens üzenet éber meghallójaként, az égi barát kegyeletteljes elkötelezettjeként a tisztességgel végzett munka oltalmazó derűjével reflektálhat önnön helyzetére és az általa tolmácsolt Rilkére: „Elkészültem. Várok. Mikor ír le, / akiről általam ekképpen szóla Rilke:” (...).

(Trojan Mian József rajza)